

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПЛОДІВ В УКРАЇНІ

Сало І.А.

Інститут садівництва
Національної академії аграрних наук України

Розкрито теоретичні аспекти розвитку вітчизняного ринку плодів з позиції класичної ринкової економіки. Розглянуто його основні економічні параметри (попит, пропозиція, ціна). Встановлено, що ринок плодів за типологією можна вважати наближеним до моделі «чиста конкуренція». Визначено проблеми розвитку ринкової інфраструктури. Встановлено, що недостатній розвиток страхування, кредитного забезпечення, низький платоспроможний попит населення та недосконалість механізму ціноутворення мають вирішальний вплив на формування пропозиції плодів вітчизняного промислового виробництва. Застосування митних тарифів на плоди, як протекціоністський тимчасовий захід в умовах становлення галузі садівництва, є важливим з позиції продовольчого забезпечення та формування доходної частини бюджету.

Ключові слова: ринок, плоди, попит, пропозиція, ціна, інфраструктура.

Постановка проблеми. Ринок плодів, як окремий в системі продовольчого, має власну сутність, типологію, інфраструктуру. Він вирізняється специфікою продукції, можливостями збуту та становлення. Через це дослідження концептуальних засад розвитку ринку плодів, його основних економічних параметрів з позиції класичної ринкової економіки є вчасним і актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними та практичними економічними дослідженнями в садівництві та вивченням вітчизняного ринку плодів та ягід займалися Л. Барабаш, О. Єрмаков, Л. Костюк, Т. Маркіна, Ф. Олещенко, В. Рульєв, Г. Сатіна, Л. Симиренко, Д. Чухно, О. Шестопаля, П. Шитт, А. Шумейко, В. Юрчишин та ін. Науковий доробок і практичне використання результатів досліджень згаданих авторів, зокрема, теоретичні основи розвитку економіки садівництва на відповідних історичних етапах (дореволюційний період, часи Радянської влади, перехід до ринкових відносин), а також становлення ринку садівницької продукції та організаційно-економічний механізм його функціонування служать підґрунтям для вирішення проблем розвитку галузі та вітчизняного плодового ринку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З огляду на зміну суспільних відносин, форм власності, структури товаровиробників, державного устрою, вступу України в Світову організацію торгівлі (СОТ), появу нових інформаційних джерел існує необхідність розкрити особливості розвитку ринку плодів з позиції класичної концепції ринкової економіки.

Мета статті. Розкрити концептуальні основи розвитку ринку плодів, його категоріальну сутність.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що ринок плодів по своїй сутності має низку спільних рис з іншими продуктовими ринками, він відрізняється об'єктом купівлі-продажу, специфікою ціноутворення, формування попиту та пропозиції, способом споживання та відтворення. Ринок плодів складається із сукупності окремих ринків за їх видами, кожен з яких має свою економічну історію, особливості розвитку, структуру, організацію. Тому, якщо говорити про один спільний вітчизняний макроринок плодів, який об'єднує окремі ринки різних видів плодів, не зайвим буде навести його визначення.

Вітчизняний ринок плодів є агрегативним, складається із окремих ринків за їх видами, характеризується сукупністю економічних взаємовідносин у системі «виробництво → реалізація → споживання» плодів на рівні країни. Зрозуміло, що для дослідження тієї чи іншої ринкової ситуації до уваги прийма-

ються і узагальнюються також і мікрорівневі явища та процеси, які впливають на формування ринку плодів. Ефективне функціонування ринку плодів є необхідним з точки зору реалізації у достатній мірі економічних інтересів його операторів, розвитку виробництва більш швидкими темпами і відповідної структури, забезпечення економічної та соціальної рівноваги в суспільстві. Основним оператором цивільованого ринку плодів виступає споживач.

Поряд з визначенням категорії ринку плодів слід з'ясувати і сутність трьох його основних параметрів – попиту, пропозиції та ціни. Звичайно трактування цих трьох категорій наближене до класичних.

Під попитом на вітчизняному ринку плодів слід розуміти обсяг їх реалізації, який задовольняє потребу споживачів відповідно до купівельної спроможності. Коли говоримо в даному випадку про попит, то мається на увазі величина попиту всіх споживачів плодів, тобто його ринкова величина, а не окремого споживача (індивідуальна).

В Україні склалася така ситуація на ринку, що у формуванні рівня споживання плодів на перший план виходить платоспроможний попит, який характеризується доходами населення. Так, рівень заробітної плати, яка практично є основою сукупних доходів населення залишається дуже низьким. У світі визначено, відповідно до даних ООН, що погодинна заробітна плата нижча за три долари є критичною і виштовхує працівника за порогу межі його життєдіяльності [1]. В Україні середня погодинна заробітна плата працівників становила в 2014 р. 21 грн. за 1 люд.-год, що на 56% (при курсі 1 долара США 15,76 грн.) менше за встановлену мінімальну світову норму. Звичайно, за такої ситуації спостерігається надмірний вплив доходів та цін на попит – 94%, тоді як на інші фактори: культура споживання, сортимент, асортимент, якість продукції, сезонність виробництва та інші припадає лише 6% [2].

Пропозиція плодів – це кількість плодової продукції, що виробляється вітчизняними товаровиробниками всіх категорій господарств залежно від їх бажання та можливостей, а також ввозиться у країну і реалізується на ринку за певними цінами. В Україні вона формується сільськогосподарськими підприємствами, господарствами населення та за рахунок імпорту.

Садівницькі підприємства визначаються як організаційно-правова форма виробництва і реалізації плодючої продукції зі стійкою спеціалізацією галузі, частка виручки від реалізації плодів та ягід в якій становить понад 50%, і яка виробляє конкурентоспроможну садівницьку продукцію для задоволен-

ня попиту споживачів і одержання максимального прибутку на використаний капітал [3, с. 13].

Слід розмежувати категорії «господарства населення», «домогосподарства» та «особисті селянські господарства» (ОСГ), щоб при аналізі товаровиробників плодів вживати відповідні.

«Господарства населення», як категорія, здебільшого використовується Державною службою статистики України і крім даних домогосподарств, ОСГ, включає показники всіх фізичних осіб, які є товаровиробниками сільськогосподарської продукції. Так, згідно з Наказом Держстату України була затверджена «Методика проведення поточних розрахунків основних показників виробництва продукції рослинництва в усіх категоріях господарств», де в загальних положеннях наводиться наступне визначення: господарства населення – це сукупність осіб (або одна особа), які спільно проживають в одному житловому приміщенні (його частині), ведуть спільне господарство, мають спільні витрати на утримання житла, харчування тощо [4]. У цю категорію також включаються дані про фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, які займаються виробництвом сільськогосподарської продукції. Поряд з цим зауважимо, що у вже згаданому Законі України «Про особисте селянське господарство» чітко вказується, що діяльність ОСГ не відноситься до підприємницької. Саме в цьому і полягає нюанс розмежування категорій «особисте селянське господарство» та «господарства населення». Об'єднання показників декількох категорій товаровиробників сільськогосподарської продукції в одну часто призводить до невірної трактування статистичних даних. Оскільки основною інформативною базою для здійснення аналізу та прогнозу розвитку вітчизняного ринку плодів та продовольчого забезпечення є статистичні дані, в подальших дослідженнях вважаємо доцільним використання категорії «господарства населення».

Господарства населення виробляють в Україні більше 50% сільськогосподарської продукції, а плодів – 85%. Державна підтримка особистих селянських господарств згідно із Законом України «Про особисте селянське господарство» повинна здійснюватися відповідно до розроблених державних і обласних програм їх розвитку за рахунок державного та місцевих бюджетів. Такі програми наразі в Україні відсутні, а відтак, фінансова державна підтримка практично не надається і в найближчій перспективі, з огляду на дефіцит державного бюджету її збільшення не передбачається. Тоді як за кордоном фінансова підтримка сільськогосподарських виробників здійснюється у прямій чи непрямій формі. Наприклад, у Польщі це відбувається в обох напрямках – за прямою формою у 2007-2013 рр. фінансова підтримка склала 40% (29 млрд. грн.), а непрямую 60% (43 млрд. грн.). Розмір підтримки переглядається щорічно, а державне фінансування надається, в т.ч. і за напрямом – державні дотації на садіння дерев – 1075-1475 євро на 1 га (залежно від конфігурації території та виду дерев). Аналогічною є підтримка в Російській Федерації та Республіці Білорусь [5, с. 26].

Ціна – це категорія вартості та рівноваги попиту і пропозиції. У сучасних умовах ціна на ринку плодів відображає кількість грошей, яку споживачі готові заплатити за плоди відповідно до своєї купівельної спроможності, а виробники продати відповідно до їх вартості, що включає крім суспільно-необхідних витрат виробництва і прибуток.

На формування роздрібних цін на плоди у сільськогосподарських підприємствах впливатимуть

ціни конкурентів – господарств населення та торговців імпортною продукцією. За дослідженнями, ціни на плоди господарств населення практично в 2-2,5 рази нижчі, ніж на імпортовані плоди і в 1,2-1,5 рази вищі за роздрібні ціни сільськогосподарських підприємств на міських ринках України. Це пояснюється тим, що при відсутності відповідних технологій зберігання промислові підприємства намагаються реалізувати значний обсяг плодів швидко і з мінімальними втратами продукції. Тоді як кожне окреме підсобне господарство має незначну масу плодів для продажу, а відтак, може реалізувати їх за той же термін і за вищими цінами. До того ж спрацьовує психологічний фактор – споживачі переважно вважають, що вирощування плодів населенням є органічним, а отже не може зашкодити здоров'ю, через що охоче купують продукцію інколи за значно вищими цінами. Як правило, ця категорія господарств при встановленні цін орієнтується, в першу чергу, на ціни конкурентів, тобто затрати праці практично не враховуються і не втілюються в товарі. Тоді як сільськогосподарські підприємства, для ефективності господарської діяльності, змушені обраховувати повну собівартість, де включаються всі витрати виробництва та реалізації плодів.

Наступним кроком у теоретико-методологічному забезпеченні розвитку ринку плодів є визначення до якої моделі він належить. Так, вчені пропонують вивчення ринкової системи починати з її абстрактної «ідеальної» моделі, яка має назву «ринку довшершеної конкуренції» і має ряд особливостей [6]: свобода підприємницької діяльності; мобільне перетікання ресурсів у різних сферах; вільне ціноутворення; відкрита інформація про стан розвитку ринку.

У реальності ринок плодів, як і більшість продовольчих, не відповідає «ідеальній» моделі та класичній ринковій теорії. Однак в цілому за типологією його можна вважати наближеним до моделі «чистої конкуренції» за такими критеріями: наявність великої кількості продавців та покупців; вільне ціноутворення та практична відсутність перешкод у виробництві та комерційній діяльності і проявів нецінової конкуренції; розширена і доступна інформація про кон'юнктуру та зміну цінової ситуації. Поряд з цим, щодо окремих видів плодів ринок може різнитися за типологією. Перш за все це проявляється у формуванні кон'юнктури, цін, наявності олігополії при збуті імпортованих плодів, присутності елементів вільного й регульованого ринку. Наприклад, для ринку яблук, який охоплює 35-45% ринку плодів характерні перераховані особливості «чистої конкуренції». А для ринку бананів, який формується виключно за рахунок імпорту, склалася інша ситуація. Він в Україні контролюється декількома компаніями-імпортерами. Ця імпортована продукція стандартна, ціни на неї переважно взаємоузгоджені, існують перешкоди виходу на ринок і вплив на ціну іншими операторами. Наприклад, постачання бананів зверх необхідної, задалегідь прорахованої пропозиції, призводить до перенасичення ринку і падіння оптових цін, а також обумовлює можливість нецінової конкуренції. Все перераховане свідчить про належність ринку бананів до моделі «олігополія», яка зазвичай і є переважаючою формою сучасної вітчизняної ринкової структури.

Фундаментом ринку є його інфраструктура за допомогою якої здійснюється функціонування та поєднання ринкових відносин сукупністю підприємств, організацій різних організаційно-правових форм. Недостатній розвиток ринкової інфраструктури особливо негативно впливає на функціонування вітчизняного ринку плодів після вступу Украї-

ни в СОТ, зокрема, необхідно відзначити: послуги окремих формувань інфраструктури не задовольняють потреб сільськогосподарських товаровиробників плодів; значна різниця у задоволенні потреб у інфраструктурних послугах регіональних ринків плодів; упущення у нормативній базі конкретної методики щодо ефективності розподілу державних коштів з 1,5%-го збору на розвиток садівництва і, як результат, виникнення порушень та нецільового використання; неефективний розвиток торгівлі – непрозорість каналів збуту плодів; практично відсутня діюча система цінового моніторингу плодів у розрізі помологічних сортів, а також розширений і комплексний аналіз, прогнозування розвитку регіональних ринків, які мають свої кон'юнктурні нюанси та цінову позицію; запізнена державна підтримка у формуванні конкурентоспроможності вітчизняних плодів за якістю – стандарти почали узгоджуватися з міжнародними ISO, практично, у період вступу України до СОТ.

Сконцентруємо більше уваги на розвитку основних складових інфраструктури ринку плодів, а саме ціновій, кредитній, страховій та митній політиці.

Основною проблемою розвитку галузі садівництва залишається нееквівалентність міжгалузевого обміну та диспропорція цін на плодоягідну продукцію. Згідно статті 4 Закону України «Про ціни і ціноутворення» від 21.06.2012 р. № 5007-VI державна цінова політика, зокрема стосовно галузі садівництва повинна спрямовуватися, перш за все, на збалансування ринку плодів, а відтак досягнення оптимального рівня споживання, підвищення якості продукції та орієнтацію на рівень світових цін з метою в перспективі зайняти власну нішу на світовому ринку. Однак на даному етапі розвитку галузі садівництва вважаємо доцільним, як тимчасовий захід, для її підтримки встановлення державних регульованих цін, зокрема на яблука, які розраховані з орієнтацією на відповідний рівень рентабельності.

Одним із поширених та надійних інструментів управління ризиками при виробництві сільськогосподарської продукції є страхування врожаю на випадок настання несприятливих подій. Згідно прийнятого Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09.02.2012 р. № № 4391-V при встановленні страхового платежу відсоток страхового покриття обумовлюватиметься в договорі, тобто він не є фіксованим, а страховий тариф визначатиметься Мінагропромом в розрізі регіонів і сумісно з Аграрним страховим пулом (АСП), що в результаті може сприяти можливості його зменшення для галузі садівництва.

Вважаємо позитивним те, що при встановленні страхової вартості врожаю ціна на плоди розраховуватиметься центральним органом виконавчої влади і може диференціюватися за їх видами, а також регіонами та природно-економічними зонами, про що йдеться в ст. 7, п. 4. На наше переконання саме ціна є основним регуляторним важелем, який може вплинути на подальший розвиток страхування врожаю багаторічних насаджень. Негативним чинником є те, що держава, відмовившись від безповоротного субсидування страхових платежів, практично переклала всі фінансові питання на самих страхувальників. Адже якщо виникне значна заборгованість фонду, то логічно, що страхові тарифи переглядатимуться в бік підвищення.

Однією із основних проблем швидкого скорочення виробництва плодів садівницькими підприємствами залишається дефіцит інвестицій. Серед основних чинників державної підтримки щодо роз-

витку промислового садівництва, одним з найважливіших є надання пільгових банківських кредитів на створення насаджень і виробничої інфраструктури. Так, з 2000 р. існує державна підтримка у вигляді відшкодування відсотків за банківський кредит у розмірі подвійної ставки НБУ, тобто 15% [7]. Найважливішою вимогою є необхідність оформити позику не більш як під 19% річних. У підсумку така позика «коштуватиме» максимум лише 4%, що, беручи до уваги досвід розвинених країн світу, є прийнятною ставкою, за якої садівницькі господарства зможуть ефективно функціонувати. Однак є ризик неотримання компенсації кредиту, оскільки, комісія розглядає і приймає рішення щодо доцільності субсидій підприємствам АПК на конкурсній основі.

Із вступом України в СОТ митна політика змінилася, що позначилося на зменшенні або обнуленні митних тарифів на сільськогосподарську продукцію і в т.ч. на плоди. Митний тариф для споживачів слугує як додатковий податок на продукцію, який саме вони змушені сплачувати на користь товаровиробників та держави. У результаті виникає ситуація, що за рахунок споживачів відбувається певна компенсація неефективності вітчизняного виробництва плодів, які в такому разі дешевше імпортувати. Однак, слід враховувати й ряд інших чинників, які змушують дещо інакше інтерпретувати дану ситуацію.

Нами розглянуто вплив зміни імпорتنних тарифів на формування попиту на вітчизняному ринку плодів в рамках концепції часткової рівноваги. На користь застосування непрямого податку на імпортовані плоди свідчить по-перше, той факт, що вітчизняні плоди за параметром конкурентоспроможності «якість», який, по суті, переважає інші – «витрати» й «ціни», не поступаються перед імпортованими; по-друге, основну частку в імпорті займають плоди, що не вирощуються в Україні – цитрусові та банани. Введення на їх ввіз нульових ставок після вступу до СОТ означає не лише істотне зниження державного протекціонізму вітчизняного садівництва, а й перерозподіл можливих фінансових надходжень до бюджету в кишені олігополістів-імпортерів плодового бізнесу; по-третє, митний тариф тільки частково обмежує імпортні поставки, а за його незначного рівня може взагалі не впливати на обсяги ввозу окремих видів плодів, наприклад, яблук. Водночас оподаткування імпорту доцільне з точки зору забезпечення додаткового доходу державі, який у подальшому може розподілятися на розвиток галузі садівництва та інфраструктури ринку плодів.

Висновки і пропозиції. Розвиток ринку плодів повинен ґрунтуватися на поєднанні ринкових законів та елементів державного регулювання. Зважаючи на специфіку вирощування та реалізації плодів, ринок є складнорегульованим і при наданні державної підтримки потребує особливих підходів і нормативного впорядкування, зокрема, щодо розподілу коштів та їх цільового використання.

У перспективі з метою формування необхідної стабільної товарної пропозиції плодів, вітчизняний ринок повинен розвиватися в таких напрямках: збільшення обсягів виробництва високоякісних плодів у спеціалізованих сільськогосподарських підприємствах; формування стандартних партій вітчизняних плодів різного асортименту і сортименту в необхідних обсягах для задоволення як внутрішніх потреб, так і нарощування експортного потенціалу; розвиток взаємовідносин між товаровиробниками та закупівельними організаціями (посередниками) повинен бути основою комерційної політики садівницьких підприємств і спрямовуватися

на зосередження основних прибутків у первинній ланці – безпосередніх виробників плодів; ціноутворення на вітчизняному ринку плодів має спрямовуватися на забезпечення цінової доступності споживання плодів, покриття виробничих витрат і можливості розширення пропозиції; взаємоузгоджені економічні зв'язки між галуззю садівництва та ринками промислових ресурсів повинні спрямовуватися на забезпечення садівницьких підпри-

ємств матеріально-технічними ресурсами на принципах еквівалентності; використання інноваційних екологічнобезпечних технологій вирощування плодів у садівницьких підприємствах; спрямування зовнішньоекономічної діяльності на розвиток торговельних відносин з іншими країнами та знаходження власної ніші на світовому ринку; інвестиційна діяльність, спрямована на залучення капіталу, зокрема, іноземного.

Список літератури:

1. Кирилюк Є. М. Сучасний стан і шляхи гарантування продовольчої безпеки України [Електронний ресурс] / Кирилюк Є. М. – 2011. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal/№153.pdf>
2. Сало І. А. Методичні положення прогнозування кон'юнктури ринку плодів та ягід в Україні / І. А. Сало. – К.: ВЦ НУБіП, 2009. – 60 с.
3. Барабаш Л. О. Організаційно-економічні основи розвитку садівницьких підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Л. О. Барабаш. – К., 2004. – 19 с.
4. Методика проведення поточних розрахунків основних показників виробництва продукції рослинництва в усіх категоріях господарств [Електронний ресурс]: Наказ Державного комітету статистики України від 02.08.2005 р. № 225. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>
5. Кропивко М. М. Основні шляхи стимулювання розвитку господарств населення та їх інвестиційного забезпечення / М. М. Кропивко // Економіка АПК. – 2012. – № 6. – С. 23-29.
6. Основи аграрної економіки: підручник / [В. П. Галушко, Гвідо Ван Хуленбрук, О. А. Ковтун та ін.]. – К.: Вища освіта, 2003. – 399 с.
7. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів [Електронний ресурс]: Постанова Кабінет Міністрів України від 11.08.2010 р. № 794. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/>.

Сало І.А.

Институт садоводства

Национальной академии аграрных наук Украины

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА ПЛОДОВ В УКРАИНЕ

Аннотация

Раскрыты теоретические аспекты развития отечественного рынка плодов с позиции классической рыночной экономики. Рассмотрены его основные экономические параметры (спрос, предложение, цена). Установлено, что рынок плодов по типологии можно считать приближенным к модели «чистая конкуренция». Определены проблемы развития рыночной инфраструктуры. Установлено, что недостаточное развитие страхования, кредитного обеспечения, низкий платежеспособный спрос населения и несовершенство механизма ценообразования оказывают решающее влияние на формирование предложения плодов отечественного промышленного производства. Применение таможенных тарифов на плоды, как протекционистская временная мера в условиях становления отрасли садоводства, является важным с точки зрения продовольственного обеспечения и формирования доходной части бюджета.

Ключевые слова: рынок, плоды, спрос, предложение, цена, инфраструктура.

Salo I.A.

Institute of Horticulture

National Academy of Agricultural Sciences of Ukraine

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF FRUITS MARKET IN UKRAINE

Summary

Reveals the theoretical aspects of the domestic market from the standpoint of classical fruit market economy. Considered its basic economic parameters (demand, proposition and price). It was established that the market for fruit typology can be considered close to the model of «pure competition». The problems of market infrastructure. Established that lack of development insurance, collateral, low purchasing power of the population and imperfect pricing mechanisms have a decisive influence on the formation of fruit offers domestic industrial production. The application of tariffs on fruits as protectionist temporary measure under conditions of horticulture is important from the standpoint of food security and the formation of budget revenues.

Keywords: market, fruit, demand, proposition, price, infrastructure.